

ДОСЛІДЖЕННЯ З ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 37.016:[811.161.2+821.161.2]:37.015.31:133.2

В. В. Волошина

ЗНАЧЕННЯ РІДНОМОВНОЇ КНИГИ ТА УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ДУХОВНОМУ СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено аналізу думок, досліджень В.О. Сухомлинського щодо ролі рідномовної книги в навчанні та вихованні підростаючого покоління. Описано коло проблем стосовно інтелектуального та повноцінного життя особистості. Проаналізовано ключові засади виховного процесу Павлівської середньої школи.

Ключові слова: книга, вихователь-словесник, розвиток та виховання підростаючого покоління, інтелектуальне та повноцінне життя, національна і загальнолюдська культура, Кімната Думки, поезія, поетичне слово.

Жодного вчителя не можуть залишити байдужим поради, думки Василя Олександровича Сухомлинського стосовно книги – найціннішого джерела духовної культури. „З першого дня шкільного життя ми виховуємо в дитини бережливе ставлення до всього, що дають їй старші покоління для навчання, зокрема до книжок [7, 77]”, – писав педагог.

В.О. Сухомлинський рішуче відстоював тезу про значну роль книги в розвитку та вихованні підростаючого покоління. „Тридцять років роботи в школі глибоко переконали мене в тому, що книга – велика виховна сила. Могутню силу впливу книги на думку дитини ніколи не можна перебільшити [2, 3]”. Разом з цим він зазначав, як „важко доводиться книзі змагатися з цікавими й, можна сказати, простішими, рівними стежками пізнання навколишнього світу, бо дивитись кінофільм – це передусім втіха, задоволення, а читати книгу – насамперед труд, і нерідко труд напружений, нелегкий [3, 1]”. „Тут наша місія – захистити книгу, захистити багатство духовного життя від телевізора, від кіно, від транзистора, від магнітофона. Вбачаю своє завдання в тому, щоб мого вихованця тягло не в кіно, а в бібліотеку. Щоб йому хотілося посидіти над книгою – на самоті посидіти, подумати. Щоб саме книга викликала хвилювання у підлітка, щоб кожен зазнав велике, ні з чим незрівнянне щастя – засидітися над розумною книгою до світанку [11, 2]”.

Головну виховну мету Василь Олександрович убачав у тому, щоб слово літературної мови стало власним словом дитини, тим скарбом, яким людина дорожить, який залишає слід в її свідомості, відкладаючись назавжди в ній, як власне багатство, власний погляд на світ. Це і є найнеобхіднішою передумовою, за словами педагога, готовності дитини до складної творчості – читання.

У статті „Книга – джерело знань, добра і краси” Василь Олександрович згадує тихий зимовий вечір, коли діти прийшли до школи послухати художнє читання (такі вечори були традицією в Павлівській середній школі). Під час таких зустрічей відбувалося чудо, – писав педагог, – і це чудо творила книга: „зникали стіни класної кімнати, шелестіли віти тропічного лісу, хлюпали морські хвилі; ми пливли в глибинах тасмичних вод разом з капітаном Немо: мчали міжзор'яними просторами, підіймались на захмарні вершини, вступали в бій за правду, добро, честь. Мерехтливими сполохами тремтіло небо на горизонті, падали діамантові сніжинки на підвіконня нашої кімнати, тріщав лід на ставку, зазирали вкриті інеем яблуневі віти в шибку, – та ми нічого цього не бачили навколо себе, нас полонив світ книги [2, 1]”.

Василь Олександрович наголошував на тому, що саме вчитель здатен запалити в дитячому серці вогник пізнання, захоплення книгою. „Нехай книжка захоплює юнацтво так само, як звуки улюбленої музичної мелодії, якщо книжка стане для ваших вихованців завжди новим, завжди незбагненним дивом, якщо молода людина прагнучиме до самотності для спілкування з книжкою, якщо серед юнацтва буде багато „диваків”, закоханих у книжку, диваків, що віддають перевагу книжці перед усім іншим, зникне багато проблем шкільного життя і насамперед байдужість, байдуже ставлення до знань [9, 483 – 484]”, – зауважував педагог у книзі „Розмова з молодим директором”.

Саме книга, на думку В.О. Сухомлинського, є тим провідником, який допоможе педагогу знайти доріжку до сердець вихованців, адже саме в хорошій книзі є повчання (має бути), як жити. Тому, щоб володіти „мистецтвом доторкання до серця, треба багато читати й думати [12, 510]”, адже „виховання – це передусім чуйне, вдумливе, обережне доторкання до юного серця [12, 510]”. „Немає сильнішого засобу підкорити волю свого вихованця, ніж підкорення його думок. Але володарювати над думками можна лише тоді, коли у вас (педагогів) багате, повнокровне життя в

світі книжок. Найчутливіші, неповторно індивідуальні, норовливі, „бунтівні”, непокірні натури й характери при вмілому підході стають книголюбамі. Підкоряйте їх книжками й розумом [12, 645]”, – закликав педагог-дослідник. Для того, „щоб дитина цінувала книгу, треба утвердити в її серці красу пізнання світу [6, 97]”, – писав Василь Олександрович.

Р.А. Атаян у статті „В.О. Сухомлинський, яким я його знав”, що вміщена у книзі „Спогади про Сухомлинського”, писав: „Значну роль у житті школи відіграла особиста бібліотека директора. Поцікавившись, як вона укомплектована, я помітив, що, крім довідкових і деяких інших видань загального характеру, вся література розташована на полицях „по класах”. Виявилось, не тільки вчителі, а й учні постійно користуються нею. Книжки видавалися усім бажаним і при цьому не реєструвалися [4, 162]”.

Найголовнішою умовою поглиблення знань учнів, на думку вченого, є їх високе інтелектуальне життя, для цього потрібно, стверджував він, щоб вихованець не жив лише одними підручниками, а читав набагато більше і дізнавався про явища і події в житті, про які не повідомляється у підручниках. Учителі повинні рекомендувати учням таку літературу, яка збагатить і поповнить їхні знання.

З усіх усюд їхали до Павлиша педагоги, студенти, щоб познайомитися, увібрати в себе хоча б часточку тієї педагогічної майстерності, наснаги, яка була притаманна В.О. Сухомлинському. Згадуючи одну з таких поїздок, український письменник і педагог В.Ф. Святонець відзначив те велике враження, яке справила на них, тодішніх студентів, приватна бібліотека педагога, що налічувала 19000 книг.

Як згадує колишня учениця Павлиської середньої школи В.Ф. Риндак: „У школі панував культ книги, постійно оновлювались виставки книжкових новинок, будь-хто міг взяти додому літературу з виставки – прочитати, не забуваючи повернути її на стенд [4, 218]”.

У своїй „Промові на республіканській нараді з питань дитячої літератури” 24 квітня 1969 року В.О. Сухомлинський наголошував на тому, що великою бідною багатьох шкіл є безкнижність, але якщо книги навіть є, то вони стоять на полицях, мов сплячі велетні, а діти в таких школах не знають інших книг, крім підручника.

Педагог також зазначив, що вчительський колектив повинен спрямувати всі свої зусилля на те, щоб книга „залишалась і завжди була провідною силою виховання, щоб найголовнішою духовною потребою людини було читання. Тільки за цієї умови в школі пануватиме думка, а не зубрячка [3, 1]”.

Провідником у царство книги, на думку В.О. Сухомлинського, є урок літератури. Адже література, за словами педагога, – це „людинознавство”, викладання літератури – „музика душі”, „музика слова”, а педагог є тим митцем, який доносить красу, звучання, найтонші елементи цієї музики до юного серця [3, 1].

У книзі „Сто порад учителеві”, у розділі „Поради вчителю, який починає працювати в школі”, В.О. Сухомлинський радить учителям щомісяця купувати такі книжки:

- з проблем науки (маючи на увазі ту науку, яку викладає педагог);
- про життя і боротьбу тих людей, життя яких повинно стати взірцем для підростаючого покоління;
- про думку людини (адже педагог – це психолог).

„Пам’ятайте, що вам бути не тільки викладачем, а й вихователем життя, наставником дітей та юнацтва”, – наголошував педагог, звертаючись до викладачів, які тільки-но починали свій шлях у вихованні підростаючого покоління [12, 509].

Книгу Василь Олександрович називав тією доріжкою, через яку вдумливий вихователю несе світло знань і благородні ідеї не тільки до розуму й серця школяра, а й до його сім’ї, тому викладач повинен починати свою роботу з вивчення духовних інтересів і запитів сім’ї, з якої йде до нього дитина, під час бесід з батьками домагатися того, щоб у сім’ї книга користувалася пошаною, щоб поступово створювалася сімейна бібліотечка, яка б увібрала в себе кращі твори рідної та світової літератури.

Із великою ретельністю педагог відбирав книги для бібліотеки ще з тієї причини, що людина (старанний читач) за все своє життя, підраховано, може прочитати не більше двох тисяч книжок. І тому не варто гаяти час на порожню літературу, книга має схвилювати, лишити в душі слід на все життя, наголошував Василь Олександрович, звертаючись до словесника-початківця. „Серед дум, які хвилюють тебе, на першому місці мусить бути думка про золоту бібліотечку школяра. Це найцінніші книги, які і мусять бути в школі, і у тебе особисто [2, 4]”.

В.О. Сухомлинський створив у Павлівській середній школі дитячу бібліотеку, яка складалася з чотирьох відділів. До першого відділу ввійшли оповідання, які становили найбільшу цінність для морального, розумового і естетичного виховання дітей. Другий відділ бібліотеки складали книги сучасних українських і російських письменників про сьогодення, працю людей, боротьбу за мир, подвиги героїв у роки Великої Вітчизняної війни, дітей-героїв. Третій відділ – казки, вірші та байки. Це були книжки, які призначалися для позакласного читання. Четвертий відділ складали книги старогрецької міфології. В.О. Сухомлинський вважав, що міфологія відіграє важливу роль в інтелектуальному та естетичному вихованні дітей. Вони не тільки відкривають перед дітьми сторінки культури людства, а й розвивають розум, виховують інтерес до далекого минулого.

І якщо дитина у Кімнаті Думки (так називався читальний зал у Павлівській середній школі, де були зібрані найкращі книжки) не матиме улюбленої полиці, то всі зусилля вихователя знайти стежинку до серця підлітка – будуть марними. Читання, зазначав педагог, – це найпотрібніший школяреві інструмент навчання і віконце в навколишній світ. Дитина, яка не вмє вільно, швидко, свідомо читати, залишається мовби напівсліпою, адже саме з книжок ми черпаємо неоціненне багатство – мудрість народу.

Усе в Павлівці було спрямоване на те, щоб книга ввійшла в життя кожної дитини справжнім другом, помічником, порадином. Про це свідчить і Свято першої книги, і проводи Букваря, і Свято Книги, і Товариство любителів книги, і учнівський кооператив розповсюдження книг, і шкільні стенди науково-популярної та науково-атеїстичної книги, і сімейна традиція дарувати дитині книги в день її народження, і традиція дарувати книги дівчаткам у День Дівчаток, і „Кімната Українського слова”, і „Школа радості”. Першого дня навчального року у Павлівській середній школі на урочистій лінійці малюкам–першокласникам вручався безцінний скарб – буквар, наголошуючи на тому, що завдяки умінню читати перед ними відкриються таємниці світу. І тому потрібно берегти книгу, адже книга – це велике багатство, велика радість.

Один із стендів державного педагогічно-меморіального музею В.О. Сухомлинського увічнюють такі слова: „Атмосфера любові до книги, повага до неї, благоговіння перед книгою – в цьому полягає сутність школи і педагогічної праці. ... В школі може багато чого не вистачати, багато в чому ми можемо бути бідні і скромні, але, якщо у нас є книжки, потрібні для того, щоб перед нами завжди було широке вікно в світ, це вже школа.”

У книзі „Повість про учителя Сухомлинського” Бориса Тартаковського вміщений епізод з дитинства Василя Олександровича, коли помер його дідусь. У спадок від дідуся Василько отримав – дві охайно перев’язані пачки книг. Онук відразу ж пригадав ті солодкі хвилини, коли дідусь читав йому книжки. Через декілька днів Василь отримав подарунок від батька – красиву скриньку. Батько власноруч змайстрував її для того, щоб син у ній зберігав дідусеві книги. Перш ніж скласти книги у скриньку, Василько так само як і його покійний дідусь, обережно кожну гладив, нібито пестив її. У скриньку лягли повісті Івана Франка „Воа Constrictor” і „Захар Беркут”, „Тарас Бульба” Гоголя, багатотомний, рідкісний у ті роки Достоевський, оповідання Короленка, вірші Лесі Українки. Обережно склавши книжки, Василько в ту хвилину відчув себе найбагатшою людиною на всій Полтавщині [13, 8 – 9].

Аналізуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, зокрема його твір „Народження громадянина”, бачимо, що педагог-дослідник неабияку увагу надавав виховній і пізнавальній ролі літератури у розвитку всебічно розвиненої особистості. Він відводив значне місце в розумовому вихованні дитини художнім засобам, завдяки яким здійснюється самопізнання, самовиховання, самоутвердження. „Література перестає бути виховною силою, якщо допитливий погляд людини не звернений до себе, якщо людина не оцінює себе з точки зору морально-естетичного ідеалу [10, 395]”, – писав Василь Олександрович у книзі „Народження громадянина”.

У статті „Книга – джерело знань, добра і краси” педагог-новатор також наголошує на великій виховній силі книги: „Тридцять років роботи в школі глибоко переконали мене в тому, що книга – велика виховна сила. Могутню силу впливу книги на душу дитини ніколи не можна перебільшити. І найголовніше джерело цієї сили – в художніх образах, в тому сплаві естетичних, моральних і пізнавальних ідей, які визначають ідейність книги [2, 1]”.

Звертаючись до письменників, у промові на республіканській нараді з питань дитячої літератури 24 жовтня 1969 року, В.О. Сухомлинський казав: „Пишіть такі твори, щоб рядки в них були гарячі, мов розпечене залізо, щоб слово ваше доторкалось до потаємніших куточків юного серця. Щоб яскраве світло образів, створених вами, освітлювало юну душу, висвітлювало її, щоб маленька людина бачила саму себе, пізнавала саму себе [3, 4]”.

Педагог наголошував, що тільки ті твори, ідеї яких приваблюють, хвилюють, захоплюють своїм благородством і добротою, в руках умілого наставника стануть могутньою силою, яка б застерігала вихованців від думки про те, що вони є пилінкою у цьому світі і їх зникнення ніхто не помітить, давала відповідь на такі питання як хто я?, для чого живу на світі? Твори повинні закликати до героїчного, а вже героїчне допоможе дитині піднятися на вершину людської краси та доблесті. „Хороша книга, в якій художник втілює високі ідеї добра, людяності, служіння батьківщині, – духовно об'єднує колектив, облагороджує почуття і переживання [2, 12]”.

Особливе місце педагог відводив читанню віршів. Це були кращі зразки поетичних творів, що ввійшли до світової скарбниці людської культури. В.О. Сухомлинський вважав, що гарний вірш поєднує в собі красу слова, образу й музичної мелодії. Аналізуючи урок літератури (10 клас, тема уроку „Основні мотиви творчості А. Малишка в роки війни”), проведений викладачем Павлівської середньої школи Р.М. Бричко, директор справедливо підкреслив: „Вивчення літератури, особливо поезії, лірики, має на меті передусім художнє виховання – виховання почуття слова, почуття краси слова. Знання з літератури – це художня, поетична вихованість [1, 16]”.

Василь Олександрович любив поезію, вона була для нього симфонією людської долі, майстерною чарівного слова. І ця любов передавалася дитячому колективу Павлівської середньої школи: кожен сам прагнув щось написати, прочитати більше, ніж товариш. Тоді вчитель щедро відкривав перед ними нові й нові стежини в світ книжки. Інтерес до знань, до духовного збагачення став головним мотивом навчання у Павлівші. Діти читали й аналізували твори письменників, говорили про героїв, художні засоби, в суперечках знаходили істину.

Василь Олександрович закликав учителів замислитися над роллю поетичного слова. Адже „поезія вчить бачити світ – його красу і велич, радість й горе людини. Я не відчував би всієї краси літнього світанку в селі, якби ще в далекому дитинстві мене не вразили до глибин душі, не потрясли прочитані матір'ю слова Шевченкові: „Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють, між ярами над ставами верби зеленіють...”. Педагог був переконаний, що саме поетичне слово відкриває красу природи і людини, воно вчить любити і ненавидіти. І тому, звертаючись до учителів-словесників, Василь Олександрович закликав працювати так, щоб слово рідної мови залишало глибокий слід у душах вихованців, адже словесник, не просто вчитель, він вихователь, і кожне його слово виховує.

Кожну дитину педагог вважав поетом. Поетичну творчість він розглядав, як найвищий ступінь мовної культури, що водночас розкриває і виражає сутність людської культури, підносячи людину до найвищих висот. Разом з цим педагог не бачив нічого особливого в тому, що діти пишуть вірші. Поезії були тим творчим вогником, без якого не можливо собі уявити дитинство. Педагога радувало те, що духовне життя дітей було таким багатим, повноцінним. Він домагався того, щоб поезія міцно ввійшла в життя дитини, стала її духовною потребою. На допомогу цьому була створена бібліотечка поезії, у якій були зібрані найкращі зразки поетичної творчості. На думку В.О. Сухомлинського, захоплення поезією зможе виховати той педагог, у якого в душі живе поетичне слово, тому вірші, а саме ліричні, педагог читав напам'ять, і це було одним із засобів безпосереднього звертання до духовного світу дітей. Поетичне слово про кохання, вірність, відданість педагог вважав могутньою силою, що облагороджує юну душу.

„Поезія мусить стати потребою. На першому плані в роботі викладача має стояти художньо-виховна мета: виховати почуття слова... Найголовніше – виховати потребу в читанні поезії...”

Слово – ключ до виховання морально-естетичної культури. Слово, пізнання його – найтонший засіб пробудження чутливості до різних сфер духовного життя людини... Треба навчити учнів читати поетичне слово, розуміти його, відчувати його [1, 16]”.

Поетичне слово, підкреслював педагог, стає виховною силою лише тоді, коли воно вчить життєвим цінностям – для учня музика думки звучить саме в тому, що слово викликає почуття захоплення або ж зневаги. І першочерговою метою, яка стоїть перед учителем, є вміння домогтися того, щоб поетичне слово до чогось кликало, щоб учні осмислили бурхливе життя людських пристрастей, перемогу істинно людського, справді людського – перемогу людини. Пробудження в юних душах прагнення до істинно прекрасного, благородного – це і є найголовнішою виховною метою словесника, наголошував В.О. Сухомлинський.

Василь Олександрович був переконаний, що саме в поезії (у вірші, поетичній прозі) розкривається той найтонший смисл, та найяскравіша грань слова, яка ні у якому іншому творі не змогла б розкритися. Саме з пізнання цієї грані, підкреслював педагог, починається справжнє

входження слова в духовний світ дитини – дитина пізнає його чистоту, його барви, відтінки. Ідея твору розкривається в художньому образі, підкреслював педагог, а плоттю і серцем цього образу є поетичне слово. Потрібно так прочитати кожне слова, щоб в уяві кожного учня створилась яскрава картина, щоб воно ввійшло в активний словниковий запас.

Звичайні слова дитинство, ранок, світанок, смеркання, узлісся, усмішка, лице, зустріч, віра, співчуття, презирство... – стануть духовним багатством лише тоді, зазначав В.О. Сухомлинський, коли вчитель зуміє розкрити їх поетичну душу.

Василь Олександрович був упевнений, що слово народилося від здивування. І завдання кожного вчителя – розкрити те першоджерело, де народжується слово: „Покажіть учням, наприклад, тихий вечір – зайшло сонце. Гори й долини огорнула вечірня мла. Немов би ріка, тече з яворів темрява. В степу тихо. Тільки ми – й слово [1, 13]”.

Про любов Павліського педагога до літератури, до поетичного слова свідчать такі його слова, вміщені на стенді музею: „Моє захоплення – літературна творчість. Я люблю писати про те, що бачу, спостерігаю. Передати словом красу природи, вкласти в слово індивідуальне її почуття – в цьому знаходжу велике задоволення. Я прагну пробудити почуття краси слова і у дітей...”.

Саме на уроках літератури, на думку Василя Олександровича, дитина може в повній мірі осягнути красу, велич, силу рідного слова. Але, щоб дитина зуміла відчувати музику слова, щоб література стала могутнім її вихователем, у школі повинен панувати культ книги. Саме у цьому педагог вбачав виховну місію школи. Учити дітей бачити красу, сприймати й переживати її – ці слова були лейтмотивом його педагогічної діяльності. „Тільки той, хто вміє бачити красу, стає чутливим до музики слова, готовим до сприймання ідеї, вираженої в слові. Ми вважаємо надзвичайно важливою справою – уміло ввести дітей в світ книги. Читання художнього твору – це творчість розуму й душі, і цю творчість дитина може збагнути тільки від учителя [1, 3]”, – прозвучало у промові педагога на республіканській нараді з питань дитячої літератури від 24 квітня 1969 року.

Найголовніший секрет словесника-людинознавця, на думку педагога, полягає в умінні навчити любити й ненавидіти, утверджувати готовність боротися за добро й непримиренність до зла. Педагог був упевнений у тому, що „майстер-словесник вміє вести урок літератури так, що його слово про художній твір є зверненням до розуму й серця вихованців, бесідою батька з своїми дітьми, старшого товариша з однокласниками...”

Словесник формує душу вихованця, його переконання, погляди, прагнення, оптимістичну впевненість в своїх силах. Майстерність вихователя-словесника полягає в тому, щоб не тільки дати знання, а й утвердити певне ставлення до того, що пізнається [5]”.

„Література – це предмет, покликаний вчити жити... Справжній словесник завжди кудись веде, до чогось закликає [5]”, – підкреслював педагог у статті „Стежка до квітучого саду”.

Оцінювання знань з літератури педагог вважав складною і умовною річчю, як, скажімо, оцінка за п'ятибальною системою любові до музики, ненависті до ворога, непримиренності до ідейного супротивника. І першочерговим завданням педагога є прищеплення стійкої любові до книги, на зразок пристрасті, захоплення. Завдання вчителя ввести дитину у світ слова, як у світ краси, як у дивовижний квітучий сад; утвердити в серці юного читача почуття борця, захисника справедливої ідеї, адже словесник, на думку Василя Олександровича, майстер, чарівник слова, і слово на уроці літератури – це теж саме, що і мелодія на уроці музики, адже у школі все починається зі слова, з прагнення педагога утвердити в людині чутливість до правдивого слова. Але марно сподіватися на те, що з поліпшенням методів навчання вивчення літератури буде легким, зазначає педагог: „Любов до літератури, прагнення жити в світі справжніх духовних цінностей залежить від того, які слова чує дитина в школі з перших днів свого школярського життя, яке місце в духовному житті дитини вони посідають. Слово – це стежечка до дитячого серця, і найтонший інструмент, яким ми, педагоги, доторкаємось до вразливої душі [5]”.

Викладання літератури у В.О.Сухомлинського асоціювалось із такими словосполученнями як „викладання краси”, „викладання почуттів любові й ненависті”, „викладання людяності”. Літературу педагог вважав особливим предметом, що вирізняється з-поміж інших курсів шкільної програми. Який же сенс вивчення літератури на думку Василя Олександровича? Насамперед, щоб пощастило в житті зустріти більше таких людей, як Олексій Федорович (герой статті „Стежка до квітучого саду”, про нього згадувалося вище, у розділі „Виховний потенціал рідної мови у навчально-виховному процесі”), щоб усе життя кохатися в книзі, щоб особисті бібліотеки були пристрастю й прагненням до щедрого збагачення.

Педагог послідовно розвивав і відстоював погляди на літературу як основу морального виховання. У зв'язку з цим він розглядав і зміст шкільного читання, і спрямованість його керівництвом. Серед критеріїв відбору творів для кожної вікової категорії вирішальним було спрямування на морально-естетичний розвиток дитини, яке базувалося на обов'язковому систематичному читанні високохудожніх творів класичної вітчизняної та зарубіжної літератури, які б глибоко розкривали духовний світ людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз системи уроків, відвіданих директором Павлівської середньої школи у 1969 – 1970 році // ПМС КН 1563 / РУ 519. // Педагогічно-меморіальний музей В.О. Сухомлинського в Павлівці Онуфріївського району Кіровоградської області.
2. Книга – джерело знань, добра і краси // Спр. 238. – 15 арк. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Ф. 5097. Опис 1).
3. Промова на республіканській нараді з питань дитячої літератури 24 квітня 1969 р. // Спр. 865. – 7 арк. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Ф. 5097. Опис 1).
4. Спогади про Сухомлинського / Упоряд. С.П. Заволока. – К.: Рад. школа, 1990. – 223 с.
5. Сухомлинський В.О. Джерело Невмирущої Криниці // Літературна Україна. – 1970. – № 33 (28 квітня). – С. 2.
6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. шк., 1978. – 363с.
7. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. – К.: Рад. школа, 1966. – 232 с.
8. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори.: У 5-ти т. — К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7 - 390.
9. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393 – 626.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5-ти т. К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 5 – 278.
11. [СВДЖ 67, 2] Сухомлинський В.О. Стежка до квітучого саду // Літературна Україна. – 1969. – 26 вересня. – С. 2.
12. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. - Т. 2. – С. 419 – 654.
13. Тартаковский Б.С. Повесть об учителе Сухомлинском; Смерть и жизнь рядом: Повести. – К.: Дніпро, 1983. – 408 с.

Стаття посвящена аналізу мислей, досліджуваних В.А. Сухомлинського стосовно ролі рідної книги в навчанні і вихованні підліткового покоління. Описані проблеми стосовно інтелектуальної і повноцінної життя особистості. Проаналізовані ключові основи виховального процесу середньої школи міста Павлівки.

Ключові слова: книга, вихователь-словесник, розвиток і виховання підліткового покоління, інтелектуальна і повноцінна життя, національна і загальнолюдська культура, Комната Мислі, поезія, поетичне слово.

The article is devoted to the analysis of ideas, researches of V.O. Sukhomlinskogo, in relation to the role of the native book in studies and education of the rising generation. The circle of problems is described in relation to intellectual and valuable life of personality. Analysis of key principles of the educational process in Pavlyskoyi high school.

Key words: book, educator-philologist, development and education of the younger generation, intellectual and full-fledged life, national and common to all mankind culture, Room of Idea, poetry, poetic word.